

REGIONALISTYKA PO ALBAŃSKU

Badania regionalne w Albanii miały i mają pozycję trudną do podważenia. Należy pamiętać, że w tym kraju, w 80% górzystym, przez kilkaset lat niedostępnym dla obcokrajowców, brak dróg skutecznie utrudniał komunikację także wewnątrz kraju, sprzyjając tendencjom separatystycznym. Doprowadziło to do wykształcenia się regionów z odrębnym dialektem, odrębną tradycją kulturową, a nawet odrębnością w zakresie prawa zwyczajowego.

Badania tych odrębności zainaugurowano już w XIX wieku, dotyczyły one głównie języka i kultury ludowej, a stały się zresztą swoistym orężem w walce o sprawiedliwe granice niepodległego państwa. W latach 1912–1925 (w okresie kształtowania się granic nowożytnego państwa), ich wyniki miały udowadniać prawo narodu do dawnych obszarów tureckich, do których zgłaszały pretensje także i inne kraje bałkańskie.

Okres dyktatury komunistycznej przyniósł jednak znaczące ograniczenie perspektyw badawczych i wyjąłowanie tematyki badań etniczno-historycznych czy też szeroko pojętej regionalistyki. Dla naukowców badania nad regionami, związanymi w przeszłości z aktywnością antykomunistyczną, stawały się początkiem końca ich kariery naukowej, a w kilku przypadkach kończyły się wieloletnimi wyrokami więzienia. Ale jednocześnie rodowód albańskich komunistów, wywodzących się w większości z południowej części kraju, sprzyjał pogłębionej pracy nad pojedynczymi miastami tego właśnie obszaru. Jednym z efektów tych preferencji było utrwalone przez przewodniki przekonanie, że wszystko co najciekawsze znajduje się w południowej i zachodniej części Albanii.

Powrót do demokracji w latach 1990–1992 oznaczał dla albańskich naukowców także powrót do zaniedbanych dotąd obszarów zainteresowań – biografistyki i regionalistyki. Nierównomierny rozwój poszczególnych dyscyplin nauk społecznych powoduje jednak, że badania regional-

ne pozostają ciągle domeną jednostek i to związanych z różnymi dziedzinami wiedzy. Należy pamiętać, że społeczeństwo albańskie jest nadal wyjątkowo mobilne. W tej sytuacji nie dziwi, że wielu uczonych wskazuje na konieczność powrotu do korzeni i określenie wkładu kulturowego, jaki wniosło do historii narodu konkretne miasto czy region, traktuje jako naturalną swą powinność. Dodatkowym bodźcem stało się w ciągu ostatnich dwóch lat zwiększenie ilości potencjalnych sponsorów na rynku wydawniczym, co zaowocowało znaczącym poszerzeniem oferty rynku księgarskiego.

Wśród coraz liczniejszych przykładów albańskiej literatury regionalistycznej, które pojawiły się w księgarniach, dwie wydają się szczególnie interesujące. Są po prostu reprezentatywne dla dwóch najczęściej spotykanych ujęć historii regionalnej, jakie napotykamy w tym kraju.

Autor pierwszej z omawianych pozycji – Stilian Adhami (ur. 1919) ma w swoim dorobku już 7 książek. Absolwent Instytutu Pedagogicznego w Tiranie kierował przez 10 lat Urzędem d.s. Muzeów, Pomników i Tradycji w Ministerstwie Kultury i Nauki. Od 1965 znalazł się w kierownictwie Instytutu Pomników Kultury, gdzie pracował aż do przejścia na emeryturę w roku 1979. Mimo podeszłego wieku – nadal imponuje aktywnością pisarską. W związku z pracą zawodową w swoich dziełach skupiał się głównie na historii sztuki albańskiej oraz na problemach, związanych z dokumentacją Kruji, która ukazała się w roku 1975, a następnie pierwszą dotyczącą Voskopoji, wydaną w roku 1989. Obecna publikacja nosi tytuł (w polskim tłumaczeniu) *Voskopoja i jej pomniki*. Treść książki wykracza poza sugerowany przez tytuł aspekt wyłącznie obiektowy.

Warto w tym miejscu wspomnieć o samym mieście. Nazywana perłą chrześcijaństwa wschodniego Voskopoja (Moschopolis, Voskopol) leży w południowo-wschodniej części współczesnej Albanii, w odległości 25 km od Korczy. Słynie z urokliwej, wzniesionej w XVIII w. cerkwi św. Mikołaja (patrona Albanii), ale przede wszystkim z założonej w 1744 przez duchownych prawosławnych (pochodzenia wołoskiego) Nowej Akademii, będącej najśłynniejszym ośrodkiem naukowym na ziemiach albańskich w tym okresie i jednym z ważniejszych na Bałkanach. Miasto było nie tylko ośrodkiem naukowym, ale odgrywało także istotną rolę ekonomiczną – dzięki przetwórstwu wełny, ale przede wszystkim dzięki ponadregionalnej działalności handlowej jego mieszkańców. Rządzona według wzorców włoskich Voskopoja liczyła wówczas 30 000 domów. Uważana w tym czasie za jedno z bogatszych i piękniejszych miast w europejskiej części Turcji po dziesięciu latach łupieżczych najazdów lokalnych właścicieli ziemskich zamieniła się w ruinę i już nigdy nie powróciła do

dawnej świetności. W niepodległej Albanii Voskopoja spadła do rangi wsi, licząc obecnie 500 mieszkańców.

Książka Stiliana Adhami w szczególny sposób eksponuje lata świetności Voskopoji. Staje się przez to nieco sentymentalną wędrówką po śladach przeszłości z bogatym opisem zachowanych, choć zniszczonych obiektów sakralnych. Tę część, stanowiącą oś pracy, uzupełniają szkice poświęcone badaniom archeologicznym na tym obszarze, tradycyjnym zajęciom ludności oraz niezwykle bogatej, wielojęzycznej literaturze, poświęconej miastu.

Istotną rolę w zainteresowaniach autora odgrywa tematyka obecności Albańczyków w różnych krajach Europy. Pisząc o zasięgu działalności handlowej kupców z Voskopoji oprócz Wiednia, Miszkolca czy Budapesztu autor wymienia także Poznań. Wątek polski zawarty w książce sięga XVIII w., kiedy to kupcy z Voskopoji sprzedawali na terytorium Rzeczypospolitej węgierski tokaj, a część wpływów z handlu przeznaczali na odnowienie albańskich klasztorów prawosławnych. Uzupełnieniem książki jest bogata bibliografia, obejmująca 190 pozycji w 6 językach, a także – streszczenie w języku francuskim.

Autorem drugiej z omawianych pozycji jest Ramiz Fiçorri (Ficzori, ur. 1942). Z wykształcenia oficer wojsk inżynieryjnych, ukończył także studia wyższe na Wydziale Historyczno-Geograficznym Uniwersytetu w Tiranie. W roku 1975 został przeniesiony ze sztabu korpusu do Ministerstwa Obrony; od 1987 aż do odejścia ze służby zajmował się zagadnieniami logistyki. Wydana w roku 1998 książka jest jego pierwszą publikacją, w której jak sam pisze „składa hołd krainie, z której się wywodzi – Mati”. W historii Albanii ten górzysty obszar, leżący w centralnej części Albanii, odegrał rolę szczególną. Co najmniej do lat dwudziestych XX w. dominowały tam struktury plemienne, pozostające pod kontrolą kilku najbardziej wpływowych rodów. Zdominowane przez muzułmanów od XVIII w. Mati było zaliczane do najuboższych regionów w kraju, ale służyło ze znaczącego udziału ludności w kolejnych powstaniach antytureckich, jak też w walkach o utrwalenie niezależnego państwa. To, co wyróżniało mieszkańców Mati, to domy o charakterze wybitnie obronnym, odrębny strój, a także specyficzny, śpiewny dialekt. Region zyskał szczególną rangę w kraju w latach 1925–1939, kiedy głową państwa był pochodzący stąd Ahmet Zogu, prezydent Republiki Albanii w latach 1925–1928, a następnie monarcha – Zog I. Mieszkańcy Mati, w swoich charakterystycznych czarnych ubiorach, doskonalili strzelcy, stanowili rodzaj gwardii Ahmeta Zogu, kiedy był jeszcze na początku lat dwudziestych ministrem spraw wewnętrznych.

Wierność wobec króla – rodaka przetrwała także w okresie powojennym, a jej widocznym efektem było szereg organizacji zbrojnych, prowadzących przez kilka lat po wojnie działalność partyzancką, skierowaną przeciwko komunistycznym strukturom władzy. Zawarta w pieśniach ludowych tęsknota za królem Zogu, który powróci do zniszczonego w latach 40. zamku Burgajet w Mati, była zachętą do walki, ale także pozwalała przetrwać najtrudniejszy okres. Frustrację pogłębiał fakt, że w okresie powojennym w nowych elitach władzy trudno byłoby szukać reprezentantów tej właśnie krainy. W latach 1949–1952 Mati stało się albańską Zatoką Świń, gdyż przetrzuceni na ten obszar przez Amerykanów albańscy emigranci mieli stworzyć antykomunistyczny ruch oporu. Wskutek zdrady działania te zakończyły się niepowodzeniem, doprowadziły także w efekcie do wyludnienia się krainy. Na przełomie lat 50. i 60. dolina rzeki o tej samej co kraina nazwie, stała się znanym stanowiskiem badań archeologicznych, wnoszących wiele nowych elementów do problematyki starożytnego osadnictwa na obszarze Albanii. Współczesne Mati jako wydzielony okręg administracyjny obejmuje 997 km. kw. i jest zamieszkałe przez 70 000 mieszkańców. Zdecydowaną większość, bo aż 83%, ludności okręgu stanowią mieszkańcy wsi. Największym spośród czterech tutejszych miast jest Burrell.

Praca *Mati – krótki opis geograficzny, historyczny, ekonomiczny i kulturowy* liczy 202 strony druku i przypomina swoją strukturą przedwojenne opracowania jubileuszowe, prezentujące osiągnięcia państwa albańskiego. Składa się z pięciu części. Pierwsza z nich prezentuje podstawowe zagadnienia z geografii rejonu, część druga została poświęcona podstawowym zagadnieniom demograficznym – rozmieszczeniu ludności, kierunkom migracji oraz dynamice dzietności i śmiertelności na badanym obszarze. Najobszerniejsza trzecia część jest poświęcona historii regionu od czasów najdawniejszych do zakończenia II wojny światowej, ze szczególnym uwzględnieniem działalności narodowyzwoleńczej oraz biografii wybitnych postaci, urodzonych w Mati. Rozdział czwarty omawia uwarunkowania ekonomiczne, rozwój infrastruktury oraz główne kierunki rozwoju przemysłu i rolnictwa na przestrzeni ostatnich dwóch wieków, piąty prezentuje rozwój edukacji, kultury i opieki zdrowotnej, zaś ostatni obejmuje problematykę etnologiczną. Znajduje się tam opis typowego dla regionu budownictwa, ubiorów, produkcji żywności w warunkach domowych, a także obrzędowości rodzinnej i religijnej. Publikację zamyka wątek religijny. Uzupełnieniem jest bibliografia tematu, licząca około 100 pozycji. Praca napisana żywym językiem nie stroni od cytatów i typowych dla Mati pieśni ludowych.

Po dziewięciu latach od wyjścia z izolacji historiografia albańska nadal znajduje się pod silną presją społeczną, ale także rośnie zapotrzebowanie na jej dzieła. Wydaje się, że coraz częściej postulat wypełniania „białych plam” obejmuje nie tylko odkrywanie prawdziwego oblicza dyktatury komunistycznej, ale także określenia właściwej proporcji udziału poszczególnych miast czy regionów we wspólnej historii. To niezwykle trudne zadanie staje przed historykami przygotowującymi nową wersję syntezy historii Albanii. Jak na razie albańskie podręczniki uwzględniają w większym stopniu działania wybitnych jednostek, zaś przekaz zagadnień regionalnych znajduje się co najwyżej w programach autorskich poszczególnych nauczycieli. Paradoksalnie – coraz liczniejsze prace z zakresu regionalistyki, będące niejednokrotnie dziełami całego życia pojedynczych zapaleńców, są tak immanentną częścią badań nad przeszłością, że nie odczuwa się potrzeby wyodrębniania tej właśnie dziedziny badań. Odziedziczone po czasach Envera Hodży tendencje centralizacyjne w kulturze kładą się nadal cieniem na próby utworzenia lokalnych ośrodków badań czy archiwów, a także hamują rozwój placówek muzealnych.

Adhami Stilian, *Voskopoja dhe monumentet e saj*, Wyd. Infbotues, Tirana 1998, Fiçorri Ramiz, Mati. *Veshtrim i shkurter – gjeografik, historik, ekonomik, kulturor*, Wyd. Dardania, Tirana 1998.